

BİR DINOZORUN HATIRA DEFTERİNDEN

■ Bulgar Sadık

Tükenmez bir enerjisi vardı, gençti, bedeni çelik yay gibiydi kendince, peki öyleyse neden yorulmuştu, ter içinde kalmıştı, üstelik ayakları ağrımaya başlamıştı. Sonra kendi mazeretini buldu; öyle ya karanlıkta en az beş-altı saatten beri yürüyordu durmaksızın dağlık arazinin taşlı patikalarından, saati bile yoktu ki süreyi doğru bilebilsin, gün ışımadan sınıra varmalıydı, karanlıkta adımlarını daha da sıklaştırdı, hedef Türkiye idi.

Bulgaristan'da isyan çıkarıp yönetimi ele geçirecek ve Türklere oluşturan bir hükümet ile Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlanacaklardı, gençlik aklı işte. O yaşlardaki gençler hep aynıdır, Dünya'yı değiştirmek isterler. Bulgar İstihbarat Örgütü nasıl da zamanında haber almıştı, bereket polis müdürünün oğlu sınıf arkadaşıydı ve bir tek onu uyarıyordu "bu gece hepinizi evlerinizden toplayacaklar" diye, o da ailesiyle vedalaşıp alelacele hazırlanan nevale çıkınına kaptığı gibi fırlamıştı evden. Babası tüm nakit varlığını sevgili oğluna verirken, "oğul kaç kurtul, Türkiye'ye sığın ve mutlaka oku, adam ol, ihtimal zayıf, ama bir gün zengin de olursan yanındaki insanların da elinden tut, onları da kurtar" demişti.

Yakalanma ve ölüm korkusunun telaşı ile önceden kafasında yaptığı plan uyarınca ücra bir bölgeden artık sınırı geçmiş ve Türk Trakya'sına girmiş olmalıydı. Daha bir rahatladı, yürüyüş hızını biraz düşürdü, terinin yavaş kuruması gerekiyordu. Bir süre sonra "Dereköy" e ulaştığını anladı, derin bir oh çekti. Durumunu anlatınca onu ilk vasıta ile Kırklareli'ne gönderdiler, ikram edilen sütlü kahvaltıdan sonra oturarak yapılan bu yolculuk pek keyifliydi doğrusu. Valilik nezdinde durumunu tekrar anlatıp sığınma hakkı talebinde bulundu ve derhal olumlu yanıt ile gerekli işlemler başlatıldı. Ne de olsa lise son sınıf öğrencisiydi ve de biraz usul-erkân bilgisine sahipti.

Liseyi İstanbul'da bitirdikten sonra gene burslu olarak Zonguldak Maden Mektebi'ne gönderildi ve oradan "Maden Mühendisi" olarak mezun olunca hemen Kömür İşletmelerinde işe başlatıldı. İdeali Türkiye Cumhuriyeti Devletini zenginleştirmek, insanları, hiç değilse kendi çevresindekileri eğitmek, geliştirmek, üretken çağdaş insanlara dönüştürmektir. Bu amaç uğruna canla başla çalıştı çabaladı. Yer altı kömür madenleri işletmeciliğinin en zor ve tehlikeli görevlerine hep gönüllü olarak talip oldu ve başarıyla yürüttü.

Bu arada kendisini derinden etkileyen bir iş kazası vuku buldu; yeraltından yerüstüne vagonetle taş kömürü çıkartılan bir eğik galeride yukarıda görevli işçinin aşağıdaki arkadaşlarını uyarmadan boş vagoneti aşağıya salıvermesi sonucu üç işçi ezilip ölmüştü. Bu olaydan sonra Mühendis Sadık Bey iş güvenliği ihmal ve kusurlarına karşı öylesine hassaslaşmıştı ki hoşgörür şöyle dursun kusurlu gördüklerine iş yerinde sille-tekme-tokat girişir olmuştu, kimse de karşı duramıyordu, ne de olsa amirleriydi, haklıydı, üstelik çok da güçlü-kuvvetliydi. Böylelikle personel ona "Bulgar Sadık" lakabını taktı.

Yıldan yıla sorumluluğu arttı, yetki alanı da genişledi. İkinci Dünya Savaşı'nın ülkeye yansıyan zorlukları atlatılmış, çok partili demokrasiye geçilmişti. Paralel olarak siyasetin gölgesi de kamu işletmelerine düşmeye başlamış, kayırmacılık ve baskılar yüzünden işin ehli olmayanlar üst düzey yöneticiliklerine atanmaya başlamıştı. İdeallerini yeniden yorumlaması sonucu henüz tam keşfedilmemiş Anadolu'nun maden potansiyelinin açığa çıkarılmasında serbest madenci olarak çalışmasının ülkeye daha çok yarar sağlayacağına inandı, mecburi hizmetini tamamlamış olduğu müesseseden istifa ederek ayrıldı.

Bir gün bürosuna İzmir'den bir beyefendi gelip de Karaburun'daki maden sahasında cıva üretimi için yardım talep edince hiç düşünmeden kolları sıvadı. Cevher, çok yüksek tenörlü ender bulunan bir tür idi, tasarlayıp yöre atölyelerinde imal ettirdiği oldukça ilkel buharlaştırma fırını ve yoğunlaştırma donanımı ile bolca miktarda cıva elde etmeye ve pazarlamaya başlamışlardı, Bir şişe cıva (yaklaşık 34 kg) 750 ABD Doları düzeyinde fiyatla yurtdışında alıcı buluyordu. Sahanın ruhsat sahibi iki kardeş (Kiremitçiler) başarıdan çok memnun oldukları için kendisini eşit hisse ile ortak yaptılar, artık maden mühendisi Sadık Çetinel nihayet patron olmuştu. Mefas ve Batı Anadolu madencilik şirketlerine ortak...

1960'lı yıllarda bol ihracat ile başarı ve kazanç büyümekteydi. Ne var ki Karaburun'daki cevher yatağı oldukça meyilli bir şekilde denizin altına inmekteydi, galerileri basan suyun tahliyesi sorun yaratmaya başlamış ve maliyetleri de arttırmıştı. Yeni cıva sahaları peşinde koşmaca başladı ve Ödemiş yöresinde tonda 3 kg cıva ihtiva eden bir yatak bulundu. Bu cevherin değerlendirilmesi için döner fırın-kondenser sisteminin cevhere yakın yerde kurulması gerekti. O yıllarda Etibank da Banaz'da benzer bir tesisi kurmakla meşgul idi. Bulgar Sadık oradaki projelerden yararlanıp Ödemiş ve İzmir'deki atölyelerde yaptırdığı imalat ile fabrikasını çok daha ucuza mal edip daha kısa zamanda kurmuştu. Çok fakir olan cevherden cıva elde etmek hiç de kolay olmadı, günler geceler boyu ve haftalarca uğraşıldı, kondenserden ilk cıva damlaları düşmeye başladığında çalışan ekip de sanki kan ve terin son damlalarını harcamıştı. Bu arada kötü haberler geliyordu uluslar arası piyasalardan, cıva fiyatları 250 Dolara doğru hızla düşmüştü. Basra Körfezinde ve Japonya'daki bazı balıkçı kasabalarında sakat doğumlar ve ani ölümler izlenmiş ve yapılan araştırmalarda bu sorunun balıklarda tespit edilen yüksek cıva oranlarından kaynaklandığı anlaşılmıştı. ABD'nin önderliğinde cıvanın kullanımı başta tarımsal ilaçlar olmak üzere bir çok alanda yasaklanınca talep daralmasına bağlı olarak fiyat hızla düşmeye başlamıştı.

Bugün (yaklaşık kırk yıl sonra) en büyük cıva üreticisi olan ÇİN civayı altın üretiminde siyanür yerine kullanıyor olmalı, zira ÇİN ülke olarak Dünya'nın en büyük altın üreticisi, tabii çevre koruma ile ilgili ne gibi önlemler uyguladığı hakkında Dünya kamuoyu aydınlatılmıyor.

Cıva maden yatakları bakımından zengin Türkiye, İspanya ve İtalya tesisleri o dönemde talep yetersizliği ve yüksek maliyetlerden ötürü kapandı.

Sadık Bey devamlı kurtuluş çaresi ararken Ödemiş yöresinde Cumhuriyetin ilk yıllarında İngilizler tarafından işletilen bir antimon maden yatağında büyükçe bir atık yığını keşfetti. Atıklarda (pasa) % 10-12 antimon (Sb) kalmıştı, bunun işletilmesi için yöntem ve eleman ararken Bergamalı İzabe mühendisi Murat Bey ile İzmir'de tanıştı. Bergamalı mühendis Etibank'dan burslu olarak B. Almanya'da demir dışı metaller proses metalürjisi konusunda yüksek mühendislik eğitimi almış, Seydişehir Entegre Alüminyum Tesislerinden sonra askerlik hizmetini Gölcük Tersanesinde tamamlayıp 1972 baharında tatil için memleketine gitmişti. Yapılan sözlü tekliften ziyade konunun mesleki açıdan cazibesine kapılan Murat Bey

apar topar Ödemiş'deki cıva fabrikası sosyal tesislerindeki bir odaya pansiyoner gibi yerleşmiş ve çalışmalara başlamıştı.

Sıcak yaz mevsiminde 4 ay gibi kısa bir zamanda her biri 25 metre boyunda iki döner fırından biri antimon oksid uçundurma yöntemine uyarlandı, cıva kondenser boruları sökülüp yerine toz tutma sistemleri kuruldu. Ayrıca antimon oksidin redüklenmesi için bir reverber fırını inşa edildi. (sıvı metal-curuf haznesi yaklaşık 1,2-1-5 m3 gibi).

Bu tadilat ve yeni yatırımlar, cıva tesisinin de kurulmasında büyük hizmetler veren makine mühendisi Bülent Bey tarafından eksiz ve tarifler üzerine Ödemiş ve İzmir'deki atölyelerin kullanımı sayesinde gerçekleşmişti. Elde edilen pudra kıvamındaki antimon oksit, Sb₂O₃, (% 65 Sb içerikli) çuvalara doldurulup biriktirilmekteydi. Tamamlanan Reverber fırında bir redükleme çalışması yapıp ham metal elde edildiğinde Eylül ayına gelinmişti. Bu süre içinde Mühendis Murat devamlı fabrikadaydı ve çok cüzi nakit desteği ile bir gün İzmir'e bir gün de Kuşadasına gidebilmişti, daha ilk maaşını bile alamamıştı. Etibank'ın kefiller üzerinden Seydişehir'e dönüş için yaptığı baskı sonucu iş bir anlamda yarım kalmış ve Mühendis Murat Alüminyum tesislerinin montajı, işletmeye alınması ve rejime oturtulması amacıyla deneyimli Rus uzmanlarla cebelleşmek üzere eski görev yerine dönmek zorunda kalmıştı. Sadık beyle irtibatı kesmemiş, başlatılan işin başarısı için gerekli düzeltme ve geliştirme önerilerini mektupla bir yıl sürdürmüş, Avrupa'daki Sb₂O₃ alıcılarının adreslerini yollamıştı. Atık yığını tamamen işlenmiş, bir miktar (180 ton gibi) antimon metali elde edilip pazarlanmıştı. Sözü verilen ücretin tamamı 1973 yılı başlarında Murat'ın eline geçince o yıl evlenip yuva kurma imkânı bulmuştu.

Dünya tatlısı Bülent abinin bazen işçilere karşı aşırı sert tutumu Murat'ın dikkatini çekince ağzını ve diş etlerini incelemiş, ve "Abi sende cıva zehirlenmesi belirtileri çok net gözüküyor, şimdiki yıllık izninde Ankara'ya İSGÜM'e (İşçi Sağlığı ve İş güvenliği Merkezi) git, tahlillerini yaptır, onların teşhis ve tavsiyesine göre kendin karar ver" demişti. Bülent abi, Mühendis Murat Fabrikadan ayrılıncaya kadar (en az bir ay) iş başı yapmamıştı, sonrasını da Murat sormamıştı.

Küçük bir cıva şişeleme odasında tavana yakın duvardaki aspiratör dikkat çekiciydi, cıva buharı havadan ağır olduğu için bunun zemine yakın bir yere montajı tavsiyesi de o iş yoğunluğunda nedense önemsenmemişti. Her türlü iş konusunda yararlı olmaya çalışan emektar bir bakım ustası nefrit hastasıydı, ama kanda, idrarda cıva tahlili yapılmamıştı.

Bulgaristan göçmeni bir “ateş tuğlası ustası” ile reverber fırınında refrakter örümü yapılırken Murat’ın hiç unutmadığı bir söz burada önemli; “Bizim Bulgaristan’da bir iş yapılırken en iyi kaliteyi en kısa zamanda en düşük maliyet ile gerçekleştir” prensibi vardır demişti usta. Çeyrek asır sonra 1990’lı yıllarda çeşitli ülkelerde kalite sistemleri kurulduğunda belki başka kelimelerle ama bu prensibin aynen ifade edildiğine şahit olduk.

Sadık bey bir gün İzmir’de sokak kaldırımında eski kitap satan birinden Arapça harflerle yazılmış (tarih 1890’lı yıllar) bir kitap bulur ve Anadolu jeolojisi hakkındaki bu kitabın içinde bir harita vardır, onu Murat’a gösterince o da yanında bulundurduğu ve MTA’nın 1969 yılında yayımladığı “Türkiye Maden Potansiyeli” adlı kitabını getirir ve içindeki jeolojik haritayı açıp mukayese ederler, ve her iki haritanın en az % 95 oranında aynı olduğunu hayretle görürler.

Sadık bey çok sayıda demir dışı metal madenleri arama ruhsatına sahipti. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde dağ-taş demeden 50 küsurlük yaşına rağmen gezerdi. Kilometrelerce yürümekten hiç yorulmazdı. Arama ruhsatlarını işletme ruhsatlarına dönüştürebildi mi bilinmiyor. Cıva sektöründeki şanssız gelişmeler olmasaydı, yani esaslı bir maddi güç sahibi olsaydı, belki de Anadolu’da çok sayıda maden işletmesi üretim yapıyor olurdu.

Çok gayretli, çalışkan ve cesur kişiliği herhalde kişisel kazanç hırısından değil vatan sevgisinden kaynaklanıyordu. “Ortak Akıl”, yani bilimin ve teknolojinin ışığında Devlet Gücü ile Uzmanlık el ele verseydi her halde Ülkemizin maden potansiyeli ulusumuzun zenginliği ve mutluluğuna çok büyük katkı sağlardı. Hayatta ise ki şimdilerde 90’lı yaşlarında olması lâzım, Allah o’na daha da uzun ömür versin, vefat ettiyse mekânı cennet olsun.

Yazan:

Kulağı Kelaynak Kuşu küpeli bir Dinozor